

A székelyek migrációja Moldvába/n

Amikor a magyarságnak Moldvában, vagyis az egykori Etelközben történt különböző jellegű és irányú közösségi mozgásával, vándorlásával foglalkozunk, a lakóhely-változtatásnak számos indítékával találkozunk. Ennek a csaknem évezredes, óriási térségeken zajló, nem egyszer véresen tragikus, máskor inkább lappangva, a fű alatt történő vándorlások, menekülések, költözködések, áramlások időről időre az egész térség népességét átformálták, ugyanis a különböző népek és népcsoportok eltérő utánpótlással rendelkeztek. Ebben a – Gunda Béla szavaival szólva – nagy népi kohóban a magyarság csak az egyik, bár korántsem jelentéktelen adalékanyag szerepét játszotta, a *székelyek* pedig a folyamatoknak csupán egy – de számunkra igen fontos – részében vettek részt.

A következőkben elsősorban a székelyek szerepét próbálom felvázolni moldvai magyarok külső és belső népmozgásában. Iránya és tartalma szerint ismerünk nyugatról a Kárpátokon át kelet, valamint keletről nyugat felé tartó népmozgásokat, továbbá különböző irányú és indítékú belső migrációs folyamatokat. Természetesen valamennyi, a tengeri áramlatokhoz hasonlatos népmozgásra nem lehet kitérni, ezért – a képnél maradván – inkább csak a nagyobb hullámokról igyekszem vázlatot készíteni.

Moldva magyar népességének betelepülése

Ma még bizonyíthatatlan, hogy a 9. század nagy, számunkra a honfoglalást jelentő népmozgásai során maradtak-e magyar néptörédek az Etelközben. Tisztességesen föltárt, hozzáférhető és érdemleges régészeti anyag hiányában ezt ma még nem lehet egyértelműen sem bizonyítani, sem cáfolni. De ha maradtak is, igen kétséges, hogy túléltek-e a jó három évszázad során bekövetkező besenyő-, kun- és tatárjárásokat, s önálló identitású etnikumként megélhették-e a kunok számára létrehozott első moldvai katolikus püspökséget. Ez irányú ismereteink hiányában tehát a moldvai magyarság eredetével kapcsolatosan gyakorlatilag csakis migrációról beszélhetünk: *betelepítéssel*, *betelepüléssel*, *bemeneküléssel* kerültek mai lakóhelyükre. A magyar ember ugyanis Erdélyből Magyar-

országgra *kijön*, Moldvába *bemegy*. Mint ahogy Erdélyből Magyarországra *kijött* annak idején – Pázmány Péter tanácsa ellenére – Bethlen Gábor. Vagy miként az ének mondja:

„Macskácskának négy a lába,
Ötödik a farkincája,
Kivel bémegy Móduvába,
Móduvának országjába.”

Hogy ez miért van így, nem tudom. Talán abból következik, hogy több mint évezrede számunkra Ázsia felől nyugatra van a *kifelé* és innen keleti irányban a *befelé*. De lehet, hogy tévedek.

A moldvai magyarság jól ismert, befelé mutató, legfontosabb migrációs hullámai a következők:

- a Magyar Királyságból a kunok országába küldött római katolikus hittérítők, s a velük menő népség, katonaság (13. század eleje);
- a tatárjárást követően a magyar király által létrehozott gyeplőző véderőrendszer (13. század második fele)
- a székely határőrvidék szervezésével kapcsolatos továbbtelepítések (főként a Szamos menti Mezőségről, 13–14. század);
- huszita menekültek, akiket később Moldvában katolikussá tettek (15. század első fele);
- a székely belháborúk veszteségeinek Moldvába menekülése (16–17. század);
- jelentősége miatt külön említést érdemel a székely határőrség erőszakos szervezése miatt, a Siculicidium-ként számon tartott eseményeket követő tömeges Moldvába bujdosás (18. század vége).

Moldva viszonylag békés középkori történelme során az odavándorló (telepített, menekülő, bujdosó) magyaroknak volt idejük, alkalmuk és módjuk a 14. század derekán létrehozott Moldvai Fejedelemség különböző társadalmi szintjeibe való betagozódásra.

A 14. század közepétől a 15. század végéig a városi iparosság és a kereskedők számottevő része magyar, néhány helyen német volt. A nagyobb városokban – például Románvásár, Bákó, Husz – a magyarok és a románok felváltva viselték a városvezetés tisztségeit. A katolikus magyaroknak püspökségeik, szép és gazdag templomaik, virágzó kolostoraik voltak, ahonnan a hit és a szellem világa kisugárzott a katolikus vallásban élő falvak

népére is. Amíg Moldva a magyar király hűbérterülete volt, s ez lehetővé tette a bizánci befolyás mellett a római katolikus egyház egyenrangú működését, a Moldvába települt magyarok jelentős szerepet játszottak a fejedelmi udvarban, a városi életben, a kereskedelemben, a kézműves iparban. A földművesek számottevő hányada – így a magyarok is – szabadparaszti kiváltságokat kapott, ezek lettek a *részes* (románul răzes) falvak.

A magyarok Erdélyből Moldvába való betelepülésének emlékét őrzik a helységnevek, valamint a helynevek. LÜKŐ Gábor szerint (1936. 172.) *Borgován* a Beszterce-Naszód vármegyei Borgó vidékéről települt, s innen kapta a nevét. De megtaláljuk az erdélyi, közelebbről székelyföldi eredet nyomait az olyan településnevekben is, mint *Csíkfalva*, vagy az Ojtozi szorosnál lévő *Kászon*, sőt helynevekben is: mint Lábnyik két falu utcája: *Csík* és *Gyergyó*.

A török előrenyomulásával, majd Buda török kézre kerülésével, a Magyar Birodalom széthullásával a moldvai magyarok politikai és lelki támasz nélkül maradtak. A 16. század második felétől a török és a tatár hadak pusztításai, az ortodox egyház katolikusellenessége, a magyar papok hiánya, a lengyel és az olasz misszionáriusok túlnyomó részének magyarellenessége, majd a 19. századtól a román nacionalizmus erősödése miatt az etelközi magyarok egyre inkább elszakadtak a Kárpát-medencén belüli Magyarországtól.

Moldva középkori magyar népességének pusztulása

Moldva török fennhatóság alá kerülésével megkezdődött az a három évszázados időszak, amit belülről a fejedelmi és bojári érdekcsoportok küzdelme, kívülről pedig a török és tatár hadak pusztításai jellemeztek. A hódító-, megtorló- és rabló hadjáratok, valamint az ezeket követő járványok, éhínségek következtében Moldva népessége jelentősen megfogyatkozott, katolikus magyarsága pedig a 17. század végére gyakorlatilag elpusztult. Ebben az időben a térség katolikus lakosságánál a 14–15. századival ellentétes irányú migráció figyelhető meg.

A 16. század elején a Prut és a Dnyeszter közé eső területről, tehát Bessarábiából menekítették a Kárpátok és a Prut közé eső vidékre a magyar lakosságot. Ekkor szűnt meg Dnyeszterfehérvár, Kília, Órhely, Kisjenő és más települések magyarsága, hogy a nyugat-moldvai vidékek

katolikus lakosságát gyarapítsa. De a 16. század második felétől már innen is menekülni kellett, a migrációs folyamatok visszájára fordultak. A nehéz életű, bosnyák származású Marcus Bandinus püspök, akit balsorsa Moldvába vezérelt, páratlan értékű útleírásában, az 1646-ban meglátogatott 42 katolikus település több mint egyharmadáról följegyezte, hogy „régén a magyarok híres faluja volt” (Alfalu), „kezdetben csupán magyarok lakták” (Paskán), „régente csupán magyarok laktak itt” (Bogdana) és így tovább. Számos „egykor szépséges” templomot romokban és kifosztva talált. A katolikus vallású magyarok nagy része „elmenekült”, ami legtöbbször azt jelenti, hogy átkeltek nyugat felé a Kárpátokon át Erdélybe. Ez a fajta elvándorlás elsősorban a városban lakó kereskedőkre, iparosokra, előljárókra terjedt ki, miáltal ezekben a századokban erőteljesen deformálódott a moldvai magyarság társadalmi tagolódása.

A moldvai magyarság fizikai pusztulásához és eróziójához járult etnikai másodrendűségükből, anyanyelvű papok hiány miatti lelki gondozatlanságukból, és csonka társadalmi szerkezetükből eredő – ma így mondanánk: halmozottan hátrányos – helyzetük. Aminek következtében a katolikus magyarok létszáma – a migrációs egyenleget mutató mellékelt szám-sor szerint – a 16–18. század során csaknem tizedére csökkent:

<i>Időpont</i>	<i>Katolikusok száma, fő</i>
16. sz. eleje	20-25 000
1591	Kb. 15 000
1646	5 577
1696	(!) 2799
1744	5500
1807	21 307

Forrás: TÁNCZOS 1999. 11.

Moldva magyar népességének második betelepülése

A 17. század végi 2799 fős létszám a moldvai magyarság megmaradási esélyeinek mélypontja volt. Ez a mai viszonyok között egy átlagos nagyságú település létszáma, de akkor sem jelenthetett sokkal többet tízfaluyi katolikus magyarnál. Persze lehet, hogy rosszul számolták őket össze, lehet, hogy kétszer annyian voltak, lehettek. De akkor is biológiai mélypont,

olyan demográfiai gödör, ahonnan belső erőforrásból már aligha lehetett kikapaszkodni. Mutatja ezt, hogy még 50 esztendő múlva sem tudott megduplázódni a számuk, ami azért a moldvai csángók viszonylatában a teljes élettani letargia jele. Aligha túlzás tehát, ha úgy gondoljuk, hogy a madéfalvi veszedelem nyomán kapott „vérátömlesztés” nélkül ma aligha lenne Moldvában magyar ember.

De lehet, még katolikus sem.

Így viszont van!

Ebből a szempontból aligha becsülhetjük túl a Siculicidium jelentőségét, a véráldozat pozitív következményét. De hiszen tudjuk, hogy minden szaporodás, még a legegészségesebb szülés is véráldozattal jár. Hiszen a székelység akkor és ott, az 1764. január 6-án hajnalban eldőrdülő ágyúszóban, a véres székelymészárlás közepette szülte meg a később bukovinainak nevezett népcsoportját, amiből aztán bőven jutott emberanyag a moldvai magyarság felélesztéséhez is. A sortüzet vezénylő osztrák tisztek nem is tudták, végső soron jót tettek a székelységgel, azzal a tűzparancssal. Mert az áldozatok és a menekültek szenvedtek ugyan, de a székelység túlélte, sőt erkölcsi erőt merített ebből a próbatételből, a moldvai magyarság pedig esélyt kapott a túlélésre, a megmaradásra. Végső soron igaza lett az osztrák tisztek cinikus mondásának: a székelység vérét minden évszázadban egyszer le kell csapolni.

Az 1760–1770-es évek exodusa megadta azt a kezdőenergiát, ami beindította a moldvai csángómagyarok körében azt a robbanásszerű szaporodási, és annak nyomán a gyors belső migrációs folyamatot, ami azóta is tart. Valóban csak a folyamat elindításáról van szó, hiszen a moldvai magyarság *jelentős számbeli gyarapodásáról* aligha beszélhetünk. Hányan lehettek a 18. századvég székely menekültjei? Háromszáz családról tudunk, akik már az 1760-as évek elején, a határőrszervezés kezdetekor elbujdostak. Ezernél valamivel többen lehettek azok, akik 1764 januárjában elmenekültek, s nem fagytak meg a télbe dermedt Kárpátokban. Azután akik az osztrákok által felállított „bűnvizsgáló” bizottság – a criminalis commissio – elől menekültek el, majd akik bujdosó hozzátartozóik nyomába eredtek? Akárhogy is számolunk, néhány – talán 4-5 – ezernél nem lehetek többen. Persze ha a közölt táblázatra pillantunk, és azt látjuk, hogy 1744-ben mindössze 5500 lehetett a moldvai magyarok (katolikusok) száma, akkor már másként kell megítélnünk annak a párezer székely bujdosónak a moldvai magyarság sorsában betöltött szerepét.

Másfelől tudnunk kell azt is, hogy ezzel a néhány ezernyi betelepüléssel gyakorlatilag be is fejeződött a székelység moldvai bevándorlása. Ezt követően már csak elvétve, alkalmilag és helyileg is elszigetelten költöztek át a székelyek a Kárpátokon túlra. Tudunk még a 19. század elejének székelységi éhínségei idején történt bevándorlásról, az 1849-es szabadságharc leverésének menekültjeiről, az 1920 utáni kisebb és az 1960–1970-es évek nagyobb munkaerő vándorlásairól, de ezek a 20. századiak már nem Moldva népi magyarságát, inkább a városi magyar munkásság, esetleg az értelmiség számát gyarapították.

Madéfalva óta tehát számottevő befelé irányuló migrációra nem került sor. Az elindított folyamat azonban, amit a Moldvába került és ott szaporodásnak indult magyarság *belső, elhelyezkedési migrációjának* nevezhetünk, igen jelentősen befolyásolta a csángómagyarok 19–20. századi sorsát és életét.

Moldva magyar népességének belső migrációja

A téma érdemi kutatását alapvető hiányosságok nehezítik.

Az 1860-as éveket megelőzően nincsenek romániai statisztikák, azon egyszerű okból kifolyólag, hogy akkor Románia még nem létezett. A Török Birodalomhoz tartozó Moldvai Fejedelemség nyilvántartásai, ha voltak is Moldvában, azok a jászvásári levéltár 19. század elejei leégésekor valószínűleg megsemmisültek.

A területi levéltárak anyagai nincsenek föltárva. Az állami és az egyházi levéltárak külföldi kutató számára gyakorlatilag hozzáférhetetlenek: a belügyminisztérium, valamint a sok tekintetben hasonló célokat szolgáló moldvai katolikus klérus zárolja az anyagukat.

Romániában az állami statisztika gyakorlatilag nem ismeri a település-soros adatnyilvántartást, vagy ha valahol a belügyminisztérium nyilvántartásaiban lehetnek is ilyen számsorok, a közkezen forgó kiadványokban véletlenül sem. Még kevésbé találunk nemzetiségre vagy anyanyelvre vonatkozó, településenkénti adatokat. Moldvában ilyen kizárólag az 1898–1904 között megjelent *Románia Nagy Földrajzi Szótárában*, valamint az 1930-as népszámlálásról közzétett adatsorokban találunk, mégpedig – román viszonyokhoz mérten – aránylag megbízhatókat.

Az írott források hiánya miatt a moldvai magyarok migrációs folyamatainak vizsgálata során megkülönböztetett jelentőséget kap a verbális

örökség, a szájhagyomány. Ebben pedig nincsen hiány, hiszen a moldvai csángómagyarság hagyományos kultúráját és anyanyelvét tekintve mind a mai napig a szóbeliség állapotában él, így egy-egy falu népesség- és településtörténete elsősorban apáról fiúra szálló hagyomány. Az utóbbi öt esztendőben – részben még magyar nyelvű –, moldvai katolikus falvakról megjelent, dilettáns, de legalábbis amatőr helytörténeti kiadványok adatait csak szigorú és hozzáértő forráskritikával lehet felhasználni, mert ezek elsősorban propagandacélokat szolgálnak: a moldvai csángómagyarok románságát próbálják bizonygatni. A román nacionalista indíttatású primitív értelmezések mellett azonban szerencsére egyre több dokumentumanyagot is tartalmaznak ezek a füzetek, amit megfelelő türelemmel – mint az aranyat a fővenyéből – ki lehet mosni. (CIOBOTARU–DESPINESCU–DOBOȘ 2003.; COȘA 2001.; DOBOȘ F. 2002.; DOBOȘ D. 2004.; MORARU–DIMIȘCĂ–COȘA 2002.; PILAT 2002.)

A moldvai csángómagyarok belső migrációjának különböző indítékai voltak. A dolgok természetéből adódóan ezek rendszerint nem egyértelműen és főként nem külön-külön érvényesültek, hiszen több körülmény együttes hatására indult meg a népmozgás. Különösen azt nehéz eldönteni, hogy melyik tényező adta meg a végső lökést valamely költözésnek, vándorlásnak, áttelepülésnek. Ezért a következőkben egyenként vesszük sorra moldvai csángómagyarok, elsősorban a székelyek belső migrációjára ható tényezőket.

Hadak vonulása, háborús dúlások

Ez az indíték a 15. századtól folyamatosan érvényesült, a nagyobb hadjáratok természetesen újabb és újabb lökést adtak, bujdosási hullámot indítottak el. Tudjuk, hogy a „két pogány” közé ékelődött, viszonylagos függetlenségét borotvaélen őrző Erdély egymással is gyakran marakodó fejedelmei és feledelemjelöltjei igyekeztek jó viszonyt fenntartani a török birodalommal. De ha Erdély uralkodója valamivel magára haragította a szultánt, megtorlásként rájuk eresztette a Moldva keleti szomszédságában élő tatárokat. Az Erdélyre küldött tatárok pedig jövet is, menet is keresztülhaladtak Moldván, s már ott elkezdték, majd hazafelé folytatták a dúlást és pusztítást. Így a hadak útjába eső városokat, templomokat még „békeidőben” is rendszeresen fosztogatták.

Emiatt költözött el például a Románvásár melletti Berendfalva lakossága a 18. század elején a Szeret folyó mellett vezető nagy úttól távolabb lévő Szabófalvára, egykori templomuk helyét csak a *Miszécke* helynév őrzi. A rendelkezésre álló forrásokban két változat szerepel Berendfalva lakóinak elköltözésének okairól. Az egyik szerint azért költöztek arrább, mert 1717-ben Mihail Racoviță uralkodó „tartozása fejében hozzájárult, hogy a tatárok felprédálták a Szeret és a Kárpátok közé eső területet”, s előlük menekültek volna a berendfalviak Szabófalvára (ISTOC 1992. 5.). A másik változat szerint a 18. században járvány miatt menekült el a lakosság a régi településről (DUMEA 1992. 12.). Ha meggondoljuk, hogy a hadak pusztításait járványok szokták követni, elképzelhető, hogy Berendfalva lakói a moldvai fejedelem által saját alattvalóira engedett tatár hordák pusztításai és a nyomukban járó járvány miatt költöztek az utaktól távolabb – mintegy 2-3 km-re – eső mai Szabófalva helyére, ahol az akkori rengeteg erdőben védettebbek voltak, mint a Szeret terasza alatti lejtőn.

Ugyancsak a hadak pusztítása miatt menekült Husz városának magyar lakossága, mégpedig *oda*, és *onnan* is. A 15. század elején Magyarországról menekült husziták által alapított várost – ahol addig évente felváltva „magyar és oláh volt a bíró” – a 17. század végén a tatárok többször feldúlták és kirabolták, s lakói többsége Erdélybe és Lengyelországba menekült. Több mint száz esztendő múlva ide települt a Dnyeszter parti Csöbörösök magyar lakosságának nagy része, leszármazottaik, több mint kétezer család – bár magyar anyanyelvüket már a 19. század végére elvesztették –, ma is élnek a városban.

A Szeret mellett haladó észak–dél irányú hadiúttól igyekeztek távolabb kerülni a 18. század elején a Dzsida falváról és Tamásfalváról keletre, Acélfalvára kirajzott csángómagyarok. A szőlőtermesztéséről híres Kotnárról a 17. század végén települtek jelentős számban Forrófalvára; körülbelül ugyanekkor költözött Bákó városa magyarságának nagyobb része a város szőlőseként számon tartott, zömében szabadparaszti (részes) kiváltságokkal rendelkező Lujzikalagorba.

Árvízveszély, árvízmentes helyek

Moldvában nincsen különösebben nagy vízhozamú folyói, mai területének közepén folydogáló Szeret Román és Bákó között körülbelül akkora, mint a Maros Vásárhely alatt. De fő mellékfolyói, a Moldva, a Beszterce és a Tázló a

Kárpátok havasaiból hozzák a szeszélyes mennyiségű vizeket, s tavaszonként gyakran szertelenkednek. Veszélyességüket a mai napig fokozza szabályozatlanságuk, amit csak részben enyhít a hatalmas ártér, s a víztárolók újabban épített, bár korántsem ésszerű rendszere. Azt, hogy néhány évszázada milyen veszélyt jelenthetett egy-egy település lakóira a megáradt Szeret, elképzelhetjük Sadoveanu *Jött egy malom a Szereten* című kisregényéből.

A hagyomány szerint az árvizek miatt települt a lakosság egy része – új falvakat is létrehozva – a Románvásártól északra eső Domafalváról Sturdzára, Dzsidadalváról Mircsestre, valamint a Bákótól északra eső Kalgugyerből Rekettesbe.

A régebbi települések már eleve a magasabb, árvizektől kevésbé háborított helyeken jöttek létre. Idővel aztán, ahogy valamelyes szabályozással, vagy legalábbis mederegyengetéssel csökkent az árvízveszély, s a csángó falvak népe közelebb merészkedett a folyókhoz. Így jött létre a Beszterce és a Szeret összefolyásánál Trunk halászfalu, vagy a Tatros Szeretbe folyása alatt Ploszkucén.

A víz okozta népmozgás érdekes példája az Ónfalvaként is számon tartott Onyest esete. Tudjuk, hogy a falu „eredetileg” nem a jelenlegi helyén állott, hanem nyugatabbra, az Ojtoz patak mentén mintegy 4-5 km-re lévő, *Kót* nevű helyen, ami románul ’szeglet’-et jelent. Onnan 1842-ben költöztek, pontosabban mozdultak el mai lakóhelyükre. (JERNEY 1851. 200.) Ez az átköltözés azonban valószínűleg nem egyik napról, még csak nem is egyik évről a másikra történt. A szájhagyomány úgy tudja, hogy a falu fokozatosan, több nemzedéknyi idő alatt „terjedt le” a Kótból a mai helyére. A völgyében folyó és szabályozatlan Ojtoz ugyanis időről időre elmosta az utat, s ezzel elvágta a település kisebb-nagyobb részét a kelet-délkelet felé eső központoktól, és ilyenkor csak a *Hegyen* keresztül, nagy kerülővel közlekedhettek. Így az Ojtoz újabb és újabb kanyarulataival néhány évtized alatt, „lehajtotta” a falut a mai helyére, ahol a völgy már olyan széles, hogy az út biztonságos távolságban maradhat a folyótól. (HALÁSZ 2004a. 121.)

Földesúri vagy fejedelmi hatások

A relatív népfesleg által indított kirajzások Moldvában már a 17–18. században gyakoriak voltak. A háborús korok hosszabb-rövidebb ideig tartó nyugalmas időszakában a lakosság – nemzetiségtől függetlenül – igyeke-

zett kitölteni a különböző dűlások következtében elnéptelenedett helyeket. Az ilyen indítékú népmozgások hátterében, vagy éppen az élén többnyire ott találjuk a földesúri (bojéri), a fejedelmi szándékot, vagy legalábbis ráhatást. Ez pedig kétféle lehetett. Sokszor a hatalmaskodó földesúr elől menekült el egy-egy falu népe, vagy annak töredéke; máskor valamelyik bojér csábította őket kiváltságok ígérgetésével saját birtokára. Az előbbire példa *Horlest*, ahová a 18. század végén Szabófalváról és környékéről (Bírófalváról, Miklósfalváról) költöztek, menekültek a mind nehezebb feudális szolgáltatásokkal terhelt parasztok. A másik irányú erő által kiváltott migráció jellegzetes esete a Szeret és a Tatros összefolyásánál, Adzsudhoz közel fekvő *Ploszkucén* falu, ahová a 19. század elején a hagyomány szerint hívta, valósággal csábította a bojár a szabófalviakat, akik nyilvánvalóan könnyű szívvel hagyták ott korábbi földesurukat.

A csángó falvak szájhagyományában erőteljesen folklorizálódott formákban élnek a moldvai román bojárok csángó migrációban játszott emlékei. Példaként említek néhányat azokról a településekről, amelyek múltját részletesebben feldolgoztam.

Onyest falu középkori magyarsága tisztázatlan körülmények között, de nagy valószínűséggel, részben vagy teljesen elpusztult a 17. században, s csak a 18. század második felében települt újjá, vagy legalábbis akkor érkezett számottevő újabb magyar népesség. „A szájhagyomány is tud arról, hogy egy Juráska nevű bojár telepéseket hozott Erdélyből. Vannak, akik meg is nevezik, miszerint a háromszéki Nyújtódról és Lemhényből jöttek volna az onyestiek elődei. „Csépelni jöttek, aztán itt maradtak” – így szól a meglehetősen közismert, gyakran hallott szájhagyomány. (HALÁSZ 2004a. 120.)

Magyarfalu népének eredetéről is megoszlanak a vélemények. JERNEY (1851. 176.) „bukovinai származású magyaroknak” mondja őket, s ezt a véleményt később LÜKŐ Gábor (1936. 96.) is átvette. Ezek szerint a falu lakossága a madéfalvi veszedelmet követően, másodlagos migrációval kerülhetett mai lakóhelyére. A menekültek ideérve, a népi emlékezet szerint „elmentek a bojérokhoz, hogy jelentkezzenek. S azok elfogadták őket munkásnak. Egy Mucsuj nevű gróf volt itt, s az adott nekik egy kis helyet, hogy csináljanak házacskákat.” (HALÁSZ 2004b. 110.)

A 18–19. század fordulója táján megalapított *Külsőrekecsin* népessége valószínűleg másodlagos migrációval került mai lakóhelyére, székelyes csángó lakossága tehát nem közvetlenül Erdélyből származik. A falubeliek

tudatában él annak az emléke, a tőlük északra fekvő, nagy magyar falvakból érkeztek és alapították a települést. Hogy aztán a növekvő adók és más terhek elől menekültek, mint GUNDA (1990. 59.) hallotta, vagy a környékbeli bojérek csalogatták őket kedvezményekkel, arra vonatkozóan a források nem adnak egyértelmű magyarázatot. A népi emlékezet szerint mindkét lehetőség elképzelhető. (HALÁSZ 2004a. 145.)

Pusztina magyarsága sem közvetlenül érkezett Csíkból a madéfalvi vérengzést követően. A hagyomány szerint először a közeli román faluban, Blegyesten dolgoztak cséplőmunkásként, később egy Nemes nevű „gróf” telepítette le őket egy pusztára helyre, amiből aztán Pusztina keletkezett. Az öregek így *meséztek* erről: „Jártak ide bé Csíkból csépélni, s tőlük született Pusztina. Jártak ide, s mikor Madéfalván meglőtték a székelyeket, ide menekültek akik elbujdostak, met má üsmerőssek vótak. S ide béjött egy dzsénéral, Nemés nevezetű. Tátám mesézte, én eszt a dzsénéralt nem értém. S ittégyn kibérélt egy birtokot malmostul, kurtéstól (udvarház), mindénéstül. S a magyarok Blégüstben, amikor méghallották, hogy kerékédett egy magyar bojér, harmincan vótak azok a cséplők, kijöttek ide a bojérhoz, s megszálltak ide fënn a Fenekben, s a Lacierdeiben.” (HALÁSZ 2004a. 129.)

Az ugyancsak madéfalvi menekültekből alakult Lábnyik lakóinak emlékezete szerint egy Vidrás nevezetű bojér birtokán telepedtek le, akitől házhelyet és művelni való földet kaptak. „A falubelijek úgy jöttek bé, hogy a batyut a hátikra vették vót, a gyermekéknek a kezeikét mékfókták, úgy vezették ükét, s átalméntek a Kárpátokon kérésztül... Csíkból. S hogy átalméntek a hegyn s ideértek a Vidrás bojérnak a mósiájára (birtokára), letelepettek, ijen üres hejet kaptak a zerdőbe. Ki voltak jóvel Árdeálból, ki tuggya honnat, mifélék...fugárok vótak... mások jöttek Gorzafalváról, Nagypatakról...s azok után formálódik a falu és. Akkoriban Vidrás nevű bojér élt itt Petrestiben, s a felesége katolikus volt.” (HALÁSZ 2004a. 90.)

Túlnépesedés miatti migrációk

A földesúri telepítéseket természetesen a csángó falvak relatív vagy abszolút népfölöslegete lehetővé, sőt: szükségessé. Ma már közhelynek számít, hogy az egész magyar nyelvterületen egyedül a moldvai csángó az, amely – szemben a Kárpát-medencén belüli magyarsággal – szaporodik.

Ennek oka elsősorban az, hogy Moldvában a hagyományos értékrend egészen az utóbbi évekig még kívánatosnak tekinti a gyermekáldást, ugyanakkor a 20. század során már ott is olyan mértékben csökkent a halandóság, hogy az egyenleg jó ideje pozitív.

Ahogy a jól tartott méhcsalád évenként újabb és újabb rajokat bocsát ki magából, úgy viselkedik az egészséges etnikum, a természetes módon és mértékben szaporodó faluközösség is. Különösen a kishatáru településeken telítődtek viszonylag gyorsan, és kezdték el a „fölösleges” népesség kibocsátását. Jó példa erre Szabófalva és néhány szomszédos település, mint Jugán, vagy a most már Gyiriestnek nevezett Bírófalva. Belőlük szakadt ki Horlest, Valén, Balusest, Ploszkucén és még számos további falu népességének legalábbis egy része. A bojárok, az egyház, később pedig az állam különböző távoli térségekben való földjuttatással igyekezett oldani a földínség miatti feszültségeket, jól-rosszul lebonyolított telepítési akciókat szerveztek. Különösen az 1864. évi jobbágyfölszabadítás után, majd a balkáni háborúkat és az I. világháborút követően került sor arra, hogy a sűrűbben lakott vidékeken a felszabadított, majd a harci kedv fokozására beígért földet követelő parasztságnak a bojári földek megtartása érdekében ritkábban lakott, nehezebben művelhető térségekben juttattak területeket.

A túlnépesedést földjuttatással enyhíthető telepítési akciók sajnálatos következménye volt, hogy a „tömb-csángóságból” „szórványba” kerültek nyelvvesztése, asszimilációja felgyorsult, s egy, legföljebb két emberöltő alatt jelentős mértékben elrománosodtak. Ilyen volt az 1920-as években, Jászvásár környékén létrehozott, vagy megnövelt lakosságú falvak, mint Focuri, Cioara, Dochia, Adamesti, amelyeknek egykor magyar, de még ma is katolikus népessége részben a Román, részben a Bákó környéki csángó falvakból költözött ide. A túlnépesedés indukálta kirajzások kibocsátó-települései természetesen megmaradtak, s legtöbbször erősebben őrzik a hagyományt, elsősorban a nyelvet, mint kirajzásaik, hiszen mélyebbek a gyökereik. Érdeemes ebből a szempontból összehasonlítani Szabófalvát a belőle a 19. században kiszakadt Balusesttel, Ploszkucénnal, vagy a 20. század elején létrejött Trajánnal. Hasonlóképpen az első „verekezés” utáni migráció eredményeként Bogdánfalvából kirajzott, előbb Újfalunak, majd Nicolae Bălcescunak nevezett települést, továbbá Pusztinát és az 1920-as években innen települt Garofát; a Románvásár melletti Jugánból kirajzott, s mára teljesen elrománosodott Iazu Porculuit. Hogy

a Moldvából a két világháború között a Fekete-tenger mellé, Dobrudzsába került csángó új falukat (Ojtoz, Kogalniceánu) ne is említsük. Valamennyi utód-település nyelvhasználatának gyakorlata azt mutatja, hogy a kiszakadás nem tett jót hagyományőrzésüknek, identitásuknak. Megfigyelhető, hogy a nyelvvesztés folyamatát fékezhetik, a kirajzás után is fennmaradó kapcsolatok, de ez elsősorban nem közösségi, hanem egyedi jelenségeként érvényesül. A Pusztinából 20. század elején a Foksány melletti Garófára települt családok egy része búcsúkra, lakodalmakra, keresztelőkre még a múlt század végén is visszajárt az „anya”-településre, nem egy házasság is létrejött ezekből a továbbélő kapcsolatokból. Más családokra nem volt jellemző ez a kapcsolatorzás, ők már az első nemzedékkel elvesztették egykori anyanyelvüket. De még a Fekete-tenger mellé, a Konstanca közelében, Lujzikalagorból, Magyarfaluból szakadt kirajzások is viszonylag szoros kapcsolatban maradtak az elhagyott falu közösségével: menyasszonyt, sőt kántort is hoztak onnan.

A belső migráció különböző formái egy ideig megoldották, vagy legalábbis enyhítették a túlnépesedésből adódó gondokat, s levezették a felhalmozódó feszültségeket. A II. világháború utáni Románia szovjet, majd kínai minták szerinti, a politikának alárendelt gazdasági berendezkedése egyrészt oldotta, másrészt fokozta a túlnépesedés gondjait. Az erőszakos és ésszerűtlen kollektivizálás feloldotta a feudális örökségként jórészt a földből élés kényszerét, s lehetővé tette, sőt kikényszerítette a falusi munkaerő jelentős részének ipari, elsősorban építőipari munkavállalását, ami a napi, heti, havi ingázó életformára való áttérést jelentett. Ez egy ideig jórészt az illető megye, vagy legalábbis a moldvai régió keretein belül valósult meg, de aztán egyre nagyobb távolságokra gyűrűzött.

A 20. század derekától mindinkább érlelődtek tehát a csángók harmadik, immár Moldvából való *kirajzásnak* társadalmi és gazdasági feltételei.

A moldvai magyarság kirajzásai

Az első nagyobb szabású kivándorlására a bukovinai székelyek államközi egyezményen alapuló hazahozatalához kötődő akció hatására zajlott le, aminek révén több mint száz csángómagyar család költözött át Moldvából legális vagy illegális formában Magyarországra. A lehetőség megteremtésének akkor főként nemzetpolitikai indítékai voltak, s a csángók különfé-

le hatásokra – Bukovinában szolgáló magyar érzelmű papok ráhatásától kezdve a román hadseregben való szolgálat rühellésén keresztül a mind ellenségesebb román falustársaktól való félelemig – *éltek* az áttelepülés meglehetősen korlátozott lehetőségével. Az ő sorsuk aztán Bácskában, az onnan való menekülésben, s a Völgységben való megtelepedésben folytatódott. (bővebben LACZKÓ I. 1974. 311.; HALÁSZ 2002. 89.; LACZKÓ M. 2004., főként 197–271.)

A II. világháborút követő hatalmas aszály idején sok csángó utazott el Moldvából Temesvár környékére, élelemszerző útra. Mivel onnan akkor éppen a svábok egy részét telepítették el – kit keletre, kit nyugatra –, a csángók közül jó néhányan később visszatértek, vagy éppenséggel ottmaradtak a Bánságban, földet, munkát találtak, családot alapítottak. A többségükben Moldvában maradt csángók körében azonban a szocialistának nevezett Románia célszerűtlen gazdaságpolitikája miatt tovább növekedtek a térség népességtartó és -megtartó képessége, létszámnövekedése és az erőteljes természetes szaporodás közötti feszültségek.

Tudvalevő, hogy Moldvában nagyon kevés a szén- és az ércbánya, e téren csak az olaj bányászata és feldolgozása teremtett a csángók számára munkalehetőséget. Elsősorban Onyest, Mojnest, Németvásár térsége vonzotta a földjüktől megfosztott csángókat, aztán a nagy városok (Bákó, Román stb.) építkezései, valamint a Békás-szorosban megkezdett vízi erőmű nyújtottak kereseti lehetőséget. A gazdaságpolitika további deformálódása újabb és újabb, jórészt haszontalan építkezést gerjesztett, agrárszerű kollektivizálásból megélni nem tudó magyar – és természetesen – román parasztok pedig menekültek a falvakból és *keresték* a kenyerüket. Ez a belső migrációs jelenség azonban csak ideig-óráig vette fel a moldvai falvak, azon belől a csángómagyarok abszolút és relatív munkaerő- illetve népfölöslegét. Már az 1960–1970-es években számottevő volt a közel-keletre, elsősorban Izraelbe, Törökországba, valamint az Algírba irányuló vendégmunkásság, ami azonban még véletlenül sem jelentett kitelepedést, kizárólag a kedvezőbb kereseti lehetőségek mozgatták ezeket az embereket.

A *túlnépesedés kiváltotta* feszültségeket a belső migrációval egyre nehezebben tudták levezetni, és a csángók különösen megsínylették ezeket az állapotokat, mert az anyanyelvű oktatás hiányában román társaikhoz képest kevesebben szerezhettek akár csak szakmunkásképzést is, ami korlátozta munkavállalási lehetőségeiket. Pedig azok, akik inkább autodi-

dakta módon megfelelő szaktudásra tettek szert, keresett és megbecsült ácsokká, kőművesekké váltak mindenfelé. (BEKE 1988a. 112.)

Munkalehetőség szempontjából a moldvai csángómagyarok csak az 1970-es években kezdték tömegesebben fölfedezni a Székelyföldet. A megkésettységnek egyrészt az volt az oka, hogy a román gazdaságpolitika Erdélyben, különösen a II. világháború után újra megszállt Észak-Erdélyben, elsősorban a Székelyföldön csaknem két évtizeden keresztül „elhanyagolta” az iparfejlesztést. Ezért a kollektivizálás elől menekülő székelyek is Románia nagy, főként regáti ipari építkezésein találtak maguknak megélhetési lehetőséget. Amikor aztán a Székelyföldön is elkezdtek az ugyancsak erőltetett és ésszerűtlen iparosítást és építkezést, már nem volt „fölsleges” munkaerő, ezért a Regátból hoztak, hívtak, csábítottak embereket, nem utolsósorban a román etnikum betelepítésének nacionalista szándékával. Csakhogy Moldvából nemcsak románok, hanem csángómagyarok is jöttek, persze csekélyebb, de nem elhanyagolható számban. Az évszázadokkal azelőtt Moldvába menekült székelyek egy része tehát megtalálta azokat a Kárpátokon átvezető utakat, immár nyugat felé, amelyeken ősei valamikor kelet felé futottak.

A valamikor elcsángált székelyek Erdélybe történő „visszavándorlása” azonban korántsem volt olyan mértékű, hogy komoly lehetőséget nyújtott volna a mindinkább fölhalmozódott társadalmi feszültségekre, az eltartó képességet meghaladóan népesség levezetésére. Románia nagy lágerhez való hasonlatossága pedig Moldvában talán még erőteljesebben érvényesült, s a mezőgazdaságból élés adminisztratív korlátozása (állatvágások tilalma, családban termelt áruk értékesítésének lehetetlenné tétele és egyéb bajok) erőteljesen sújtották a főleg paraszti munkából élő csángókat. Nem csoda, ha 1990 után, mint megnyitott csapon keresztül, elemi erővel kezdődött meg a népesség Moldvából való kiáramlása, amiben – bár erre nincsenek megbízható statisztikai adataink – a moldvai magyarok számarányukat meghaladó szerepet játszottak.

A moldvai magyarság demográfiai robbanása tehát nem új keletű, gyakorlatilag a 18. század végétől, a *székely vérátömlesztés* óta tart. A moldvai katolikusok száma 1807 és 2004 között, tehát 200 év alatt több mint tizenkétszeresére emelkedett. Különösen az elmúlt fél évszázad alatt nőtt hatalmasan a természetes szaporaságból eredő népesség. A csángók, erős vallásosságuk és társadalmi elmaradottságuk miatt nem éltek, nem élhetnek elég hatékonyan a születésszabályozás különböző eszközeivel, ami a

csökkenő halandósággal együtt hatalmas népességnövekedést eredményezett. Ennek köszönhető egyébként, hogy az erőteljes asszimiláció ellenére, az *elmúlt két emberöltő alatt a magyarul beszélők száma nem csökkent, sőt talán növekedett is Moldvában*. Vagyis a csángók valamivel gyorsabban szaporodtak, mint amilyen mértékben veszítették a nyelvüket. A római katolikus vallású, csángó származású és „csángó értékrendű” lakosság száma pedig látványosan emelkedett.

1990 után a csángók először Magyarországra indultak meg, hogy munkát találjanak. Aztán a migrációs hullám egyre inkább továbbgyűrűzött Európa nyugati országaiba, ahol összehasonlíthatatlanul kedvezőbb kereseti lehetőségekre találtak. Nyelvtudásukkal Magyarországon kedvezőbb pozícióba kerültek, mint az ugyancsak Moldvából jött románok, román nyelvismeretük pedig lehetővé tette, hogy jól elboldoguljanak az újlatin (olasz, spanyol, francia) nyelvű népek között.

Az európai méretű, s a neolatin nyelvű országokon túl lassan már Angliába, Írországba, sőt Skandináviáig elérő csángó migráció, mint a felduzzasztott folyó felhúzott zsilipje árasztja, sodorja, önti a moldvai csángókat a világba. Ennek következtében a moldvai magyar és katolikus falvakban már alig van 50 évesnél fiatalabb ember és lassan asszony sem, mert minden épkézláb ember valamelyik tőlük nyugatra eső országban dolgozik. A folyamat természetesen önmagát gerjeszti, s annak, hogy a rendkívül hagyományos értékrend szerint nevelkedett csángókra egyik napról a másikra szinte rászakadt a fogyasztói társadalom szinte minden – kiszolgáltatottságot okozó – lehetősége, beláthatatlanok a következményei.

Ennek az elsősorban a megélhetési gondok által kiváltott, és a tehetlenségi erő által fenntartott migrációnak megvannak a sajátos jellegzettségei. Legalapvetőbb talán az, hogy az Európában elérhető és romániaiakhoz képest rendkívül kedvező kereset ellenére a hazai viszonyok csak nagyon korlátozott mértékben teszik lehetővé a jövedelem tőkésítéséből való biztonságos megélhetést. Ezért folyamatosan fenn kell tartani a vendégmunkás állapotot, ami vagy a családok teljes szétszakadásához, vagy a szülőföldtől való elszakadáshoz vezet. Izraeltól Izlandig, Itáliától Ibériáig szinte minden országban megtalálhatók már a csángó vándormunkások, akik immár *egyre kevésbé vendégek*, hiszen gyermekeik mind nagyobb része jár olasz, német, francia iskolákba, egyre többen ott építenek maguknak házat, egyre kevésbé járnak már haza búcsúik, családi ünnepek alkalmával. A moldvai csángómagyarok sajátos migrációs folyamatának kö-

vetkeztében az ideiglenességből mindinkább állandóság, az idegenségből otthonosság válik. S ha Moldova teljes magyar lakossága kiürülésének veszélye talán még nem is fenyeget a közeljövőben, a világba költöző csángók minden bizonnyal elvesznek mindkét identitás – a magyar és a román – szempontjából.

Mert az Erdélybe vagy Magyarországra dolgozó, vándorló, települő csángók számára megvan a lehetőség arra, hogy magyarságukban megerősödjének, de az Európába szétszóródott csángók egy-két nemzedék alatt olaszokká, spanyolokká, franciákká lesznek. Még ma is magam előtt látom azt a síró öregasszonyt Vizántán, aki arról panaszkodott, hogy az „Olaszból” hazlátogató unokájával nem tudott beszélni se magyarul, se oláhul.

*

Az egykori Etelköz, a mai Moldova olyan, mint egy hatalmas szív, ami szíjja és löki az erekben a vért. Néha évszázadonként dobban egyet, néha gyakrabban. Szíjja és löki a magyarságot. A honfoglaláskor kilökte magából, áthajtotta a Kárpátokon. A középkorban magába szívta, aztán a 16. századtól ismét kihajtotta őket. Madéfalva táján, s még egy jó ideig befogadta a menekülteket – egyre magasabb lett a vérnyomás –, aztán az utóbbi évtizedekben ismét kilöki, valósággal kihajtja a világba a csángómagyarokat. S a szívdobbanások közötti véráramlás, az ütőerekben, az artériákban el egészen a hajszalerek finom hálózatáig, *ez a moldvai csángómagyarok migrációja*, aminek vázlatát próbáltam itt most felrajzolni.

*

Moldva magyar népességét a Kárpát-medencében, különösen pedig a Székelyföldön maradtak a 18. század végétől szinte egységesen *csángóknak* nevezik. A *csángó* kifejezés – legjobb tudásunk szerint – a keleti nyelvjárásban ismeretes 'elcsángál' kifejezésből származik, ami azt jelenti, hogy nem ott van (a jószág vagy az ember) ahol a többi, valamilyen formában kiszakadt, „elcsángált” a közösségtől. Ez a kiszakadás értelmezhető térben, *földrajzilag* – mint a *moldvai* és a *gyimesi csángók* –, vagy pedig *közjogilag*, mint a *hétfalusi csángók*, akik elvesztették székely kiváltságukat, amikor a 16. század elején Ulászló elzalogosította és a brassói szászok

jobbágyaivá tette őket, miáltal kiszakadtak a szabad székelyek közösségéből, s elvesztették korábbi kiváltságaikat.

A Moldvában élő magyarok is megkülönböztetik egymást és magukat. A hagyományos besorolás szerint *székelyek*ként, *székelyes csángó*ként nyilvántartott magyarok általában elhatárolják magukat a Szeret menti falvakban lakó *déli csángó*tól; bár nem annyira székelynek, mint inkább *magyarnak* tartják magukat, míg amazokat *csángó*knak nevezik. Érzékelik és érzékeltetik tehát azt a különbséget, hogy a Kárpát-medencéből való későbbi kitelepedésük következtében a magyarság határozottabb kulturális jegyeit hordozzák. A helybeliek még ezen belül is érzékelnek származásbeli eltéréseket, aszerint, hogy egy-egy falu lakossága a 18. század végén, Madéfalván történt székelymészárlást követően közvetlenül, vagy másodlagos migrációval települt-e mai lakóhelyére. Így például a Tázló völgyében lévő Pusztináról és Frumószáról tudjuk, hogy mindkettőt a madéfalvi veszedelem után elbujdosott székelyek alapították; a frumószaiak mégis érzékelnek valami különbséget, ami mögött talán az sejthető, hogy ők másodlagos migrációval kerültek mai helyükre. Mint mondják: *A pusztinaiak is csángók, de nekik másként volt a jövetelük, mint nekünk. Mert mi úgy jöttünk, hogy egyik jött eccer, a másik máccor. Ők nem.*

A moldvai magyarok, különösen az idősebbek, határozottan számon tartják falujuk szájhagyományban élő történelmét, ami rendszerint összecseng az írott forrásokkal. Így az ismereteink szerint másodlagos migrációval keletkezett Külsőrekecsinben beszélnek, hogy *a falu legrégebbi családjai a Kantonok, azok Nagypatakról jöttek volt. Azok voltak a legelső: Kanton Gergely és Kanton János. Az én mámost is Kanton volt, de fiuk nem volt, s a név elveszett. Jöttek még ide emberek Klézséről, Faraoanból [Forrófalva], Bogdánfalvából. Román egy se jött.* Ugyanígy Szabófalván is elevenen él az emléke annak, hogy Traján, vagyis Újfalú, valamint Balusest lakossága belőlük rajzolt ki.

Hatalmas katlan tehát a Kárpátokon túl fekvő Moldova, ahol a történelem lapátjai keverték és kavarták a népeket, így a közjük került csángómagyarokat is.